

*Др Снежана Бркић, ванредни професор
Правног факултета у Новом Саду*

ЗАШТИТА И ПОМОЋ ЖРТВАМА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У СВЕТЛУ МЕЂУНАРОДНИХ ПРАВНИХ СТАНДАРДА

Сажетак: Аутор се бави проблематиком трговине људима у светлу међународних правних стандарда. Указује се на разлике које у том погледу постоје између ранијих и савремених међународних докумената. У фокусу рада су заштите и помоћ жртвама трговине људима као приоритетни принципи у борби против овог облика транснационалног криминалијета.

Кључне речи: жртва, трговина људима, заштита, помоћ

1. УВОД

Ропство као легални облик експлоатације људима одавно је укинато. То, ипак, није била сметња да ова идеја и пракса у неким новим облицима оживи у савременим друштвима. Данас се све чешће говори о високом степену распрострањености тзв. „нелегалне трговине људима“¹, нарочито у земљама у транзицији. Она често поприма организовани и транснационални карактер. Иако савремена истраживања ове појаве показују да су жртве трговине људима углавном жене² и деца, не треба изгубити из вида

¹ Употреба тог израза је бесмислена, јер данас ниједан облик трговине људима није и не сме бити легалан.

² Доминантно је њихово учешће као предмета трговине људским бићима, што је одраз њиховог инфериорног правног, политичког, социјалног и економског статуса у друштву.

да њихов предмет могу бити и мушкарци. Исто тако, људима се тргује најчешће у циљу сексуалне, али и радне експлоатације или експлоатације људских органа. Другачији друштвени, економски, културни и други фактори условили су другачије методе савременог ропства, али и другачије методе његовог сузбијања.

2. МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ СТАНДАРДИ И ТРГОВИНА ЉУДИМА

У овом раду бавићемо се трговином људима у светлу међународних правних стандарда. Под међународним правним стандардима у ужем смислу подразумева се део међународног права утврђен међународним документима и понављан у многим другим сличним актима универзалне, регионалне или националне природе, кога сматрамо доказом о светском важењу критерија на основу којих се може процењивати правни систем сваке државе и који даје овлашћење за све друге државе и међународне организације да се мешају у туђе унутрашње односе, а да при томе не може да им се супротстави аргумент суверености.³ У ширем смислу, међународни правни стандарди представљају скуп фундаменталних правних правила, прихваћених на нормативан, програмски или емпиријски начин, било од међународних организација и тела владиног или невладиног карактера, било од држава са респектабилним нивоом цивилизованости и правне традиције, било од великог броја других држава или од јуриспруденције и правне доктрине.⁴ Уговорни стандарди су правно обавезујући за све државе које су их ратификовале. Вануговорни стандарди (препоруке, декларације, резолуције, принципи, правила) нису правно обавезујући, али као израз консензуса међународне заједнице, значајно утичу на национална законодавства. Они понекад реafirмишу принципе који се према међународном обичајном праву већ сматрају правно обавезујућим за све.

2.1. Време прошло

1. Можемо приметити да међународна борба против „трговине белим робљем“ датира још из далеке 1904. године, када је 18. маја у Паризу закључен Међународни споразум за успешну заштиту од криминалне трговине познате под именом „трговина белим робљем“.⁵

³ В. Димитријевић, Страховлада, Београд, 1985, с. 42.

⁴ С. Бељански, Међународни правни стандарди о кривичном поступку, Београд, 2001, с. 12.

⁵ Споразум је ступио на снагу 21.06.1951. године, а Југославија га је ратификовала 1929 (Службене новине Краљевине Југославије бр. 117/1929) Допунски протокол уз наве-

Овим споразумом, државе уговорнице обавезале су се да установе једну власт којој ће бити поверен посао око прикупљања свих обавештења о врбовању жена и девојака у сврху разврата у иностранству и која ће водити непосредну преписку са сличним страним организацијама. Предвиђене су и мере ради лакшег откривања ових кривичних дела, као што је надзор у железничким станицама, пристаништима и за време путовања, у циљу изналагања лица која спроводе жене и девојке намењене разврату. У том циљу планирано је и издавање упутстава ради прикупљања потребних обавештења подесних да се уђе у траг криминалној трговини. О доласку лица која очигледно изгледају као творци или саучесници ове трговине, или пак њене жртве, биће одмах обавештене власти места њиховог опредељења или заинтересовани дипломатски или конзуларни агенти или друга надлежна власт.

Владе се обавезују да од жена или девојака стране народности које се одају проституцији, узимају изјаве ради утврђивања њихове идентичности и њиховог грађанског статуса и да ће истраживати, ко их је навео да напусте своју земљу. Добијена обавештења биће саопштена властима завичајне земље ових жена или девојака ради њиховог евентуалног репатрирања.

Владе се обавезују да, у границама закона, и уколико је то могућно, жртве ове криминалне трговине у случајевима, кад су остале без средстава за издржавање, повере, привремено, и ради њиховог евентуалног репатрирања, јавним или приватним установама за друштвену заштиту или појединцима који пружају потребне гаранције.

Владе се исто тако обавезују да, у границама закона и уколико је то могућно, врате у њихове завичајне земље оне жене и девојке, које саме траже да буду репатриране или чије репатрирање траже лица која имају власт над њима. Репатрирање ће се извршити тек по постигнутом споразуму о идентичности и народности, као и о месту и дану доласка на границу. Свака земља уговорница ће олакшати прелаз преко своје територије.

У случају да жена или девојка, која има да се репатрира, не би могла сама да накнади трошкове око превоза и кад не би имала ни мужа, ни родитеља, ни тудора, који би те трошкове за њу платили, трошкови учињени око репатрирања до најближе границе или најближег пристаништа у правцу земље из које је пореклом, пашће на терет земље, у којој дотична има место становања, а сви остали трошкови на терет земље из које је пореклом.

Осим тога, владе Уговорница се обавезују да по могућности, у границама закона, врше надзор над бироима или агенцијама који се баве намештањем жена и девојака у иностранству.

дени Међународни споразум потписан је 04.05.1949. а Југославија га је ратификовала 26.04.1951.

2. Међународна конвенција о сузбијању трговине белим робљем из 1910. године,⁶ у циљу ефикаснијег сузбијања трговине белим робљем, захтева од држава уговорница да предвиде као кривична дела такву трговину како малолетним, тако и пунолетним девојкама и женама ако су преваром или путем силе, претње, злоупотребе власти или ма којим другим принудним средством одведене или заведене, чак и ако су неке радње извршене у разним земљама. Предвиђа се и издавање криваца за таква дела, као и достављање молби за судску помоћ при извиђању и суђењу таквих дела.

3. Протокол којим се мења и допуњава Међународни споразум за успешну заштиту од криминалне трговине познате под именом „трговина белим робљем“, из 1904. и Међународне конвенције о сузбијању трговине белим робљем из 1910, потписан је и ступио на снагу 04.05.1949. у Њујорку.⁷ Он само преноси неке функције са француске владе на ОУН.

4. Међународна конвенција за сузбијање трговине женама и децом⁸ служи као допуна претходно наведених аката. Овде се први пут експлицитно ставља акценат на сузбијање трговине децом и предвиђа обавеза кажњавања покушаја и припремних радњи. У вези са регулисањем рада агенција и бироа за намештење, мора се обезбедити заштита женама и деци, који траже посао у другој земљи. Уговорнице се такође обавезују да при регулисању својих усељеничких и исељеничких уреда предузму потребне административне и законодавне мере за сузбијање трговине женама и децом. Оне су се нарочито споразумеле да ће прописати правила за заштиту жена и деце, који путују исељеничким лађама, за сво време путовања. У истом циљу истицаће се објаве на железничким станицама и у пристаништима, којима се упозорава на опасност од трговине белим робљем, и назначују им места где могу добити стан, потпору и помоћ.

5. Конвенција за сузбијање и укидање трговине лицима и експлоатације проституисања других⁹ такође се надовезује на претходне међународне инструменте и апострофира кажњавање сваког искоришћавања проституисања других лица.

⁶ Потписана је у Паризу 04.05.1910; ступила на снагу 14.08.1951; Југославија је ратификовала (Службене новине Краљевине Југославије бр. 117/1929).

⁷ Југославија га је ратификовала и објавила у „Службеном веснику Президијума НС ФНРЈ“ бр. 2/1951.

⁸ Закључена у Женеви, 30.09.1921, ступила на снагу 24.04.1950. Новелирана је Протоколом из Лејк Сасекса, 12.11.1947. Југославија је ратификовала (Службене новине бр. 117/1929).

⁹ Закључена у Лејк Сасексу, 21.03.1950, ступила на снагу 25.07.1951, Југославија је ратификовала (Службени весник Президијума НС ФНРЈ бр. 2/1951).

2.2. Време садашње

На међународном плану је трговина људима нарочито актуелизована деведесетих година XX века. Због тога нису могли остати непримећени напори међународне заједнице на изналагање нових метода борбе против ове пошаст савременог друштва. О томе сведоче бројни међународни документи (конвенције, препоруке, резолуције). Они су усмерени у четири правца: превенција трговине људима, њено ефикасно кажњавање, заштита и помоћ жртвама, као и унапређивање сарадње међу државама на том плану. У фокусу овог рада биће само један сегмент борбе против трговине људима – заштита и помоћ жртвама ових кривичних дела. То је у складу са принципом да ће људска права лица која су била предмет трговине, бити у средишту свих напора у спречавању и борби против трговине људима, те заштити, помоћи и обештећењу жртава. Дакле, није дужност држава само да спрече и кажњавају трговину људима, већ и да помогну и заштите особе које су биле предмет трговине. Осим тога, мере против трговине људима неће негативно утицати на људска права и достојанство лица која су била предмет трговине, миграната, унутрашње расељених лица, избеглица и оних који траже азил.¹⁰ Повреде људских права су и узрок и последица трговине људима. Од суштинске је важности да људска права буду у центру свих мера, које се предузимају у циљу спречавања и заустављања трговине људима.

Овакво поимање трговине људима кроз призму заштите и помоћи њиховим жртвама је у складу са новим коцептом кривичног права, у чијем средишту није само учинилац, већ и жртва кривичног дела, која добија своју пуну правну и друштвену афирмацију. Да у контексту овог кривичног дела жртве заслужују такав приступ сведоче и следеће застрашујуће цифре: према неким проценама сваке године између 700 хиљада и четири милиона жена и деце из целог света постану жртве трговине људима.¹¹ Овако непрецизни подаци су показатељ посебних тешкоћа у откривању ових кривичних дела. Међународна организација за миграције у извештају за 1997. помиње 175.000 жена којима се трговало у Централној и Источној Европи и у земљама са простора бившег Совјетског Савеза.¹² У бившој СРЈ је било између 10.000 и 100.000 жена и деце жртава трговине.¹³ За Србију можемо наћи само посредне показатеље: током 2000. годи-

¹⁰ Чл. 1 – 3. Препоруке принципа и смерница о људским правима и трговини људима (УН – Високи комесаријат за људска права, 2002)

¹¹ Навед. према CEELI Survey of Legislative Frameworks for Combating Trafficking in Persons, 2003.

¹² Навед. према В. Николић-Ристановић и др, Трговина људима у Србији, Београд, 2004, с. 24.

¹³ Навед. према Ј. Бјелица, Трговина људима на Балкану, Београд, 2002, с. 15.

не забележено је 1260 страних држављанки, пре свега из Југоисточне Европе, које су прешле или покушале илегално да пређу границу и изречено преко 2000 прекршајних мера и отказа боравка страним држављанкама затеченим да раде у нашим угоститељским објектима. И док су на страни потенцијалних жртава доминантни социјално-економски фактори, на страни трговаца људима доминантан је фактор профита. Трговина људима је једна од најпрофитабилнијих организованих криминалних активности. Према неким проценама, трговци људима зараде годишње од седам до тринаест милијарди долара.¹⁴

Најзначајнији и први правно обавезујући међународни инструмент који је донет у новије време у области сузбијања трговине људима је Допунски Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, уз Конвенцију УН против транснационалног организованог криминала (2000).¹⁵ Ту је, затим, Факултативни Протокол о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији уз Конвенцију о правима детета (2000).¹⁶ Свакако да треба споменути и Препоруку принципа и смерница о људским правима и трговини људима Високог Комесаријата УН за људска права (2002).

3. МЕРЕ ЗАШТИТЕ И ПОМОЋИ

Међународним документима су предвиђене разноврсне мере заштите и помоћи жртвама трговине људима. Све те мере могли би смо поделити с обзиром на разне критеријуме: 1) мере заштите и мере помоћи; 2) мере у кривичном поступку и мере независно од кривичног поступка; 3) превентивне мере и мере у случају већ извршених кривичних дела; 4) мере према посебно рањивим жртвама и сведоцима; 5) мере с обзиром на старост (деца) и пол (жене), који су најизложенији овој врсти кривичних дела; 6) мере у држави примаоца и мере репатријације... При томе, треба имати у виду да је степен гарантовања ових права односно мера различит. Неке су безусловна дужност државе потписнице, неке се обезбеђују по могућности, неке у складу са домаћим прописима, у вези са неким ће се националне државе само трудити или настојати ... У потрази за критеријумом разграничења између мера заштите и помоћи жртвама, чини нам се да долазимо на терен субјективних права, која се у првом случају штите, пре свега у

¹⁴ Ibidem, с. 9.

¹⁵ Усвојен 15.12.2000; ступио на снагу 2003; Југославија га ратификовала (Сл. лист СРЈ – Међународни уговори бр. 6/2001).

¹⁶ Југославија је ратификовала (Сл. лист СРЈ – Међународни уговори 7/2002).

току неког поступка, док се мере помоћи односе на евентуално пружање ванинституционалне подршке и потпоре, често у сарадњи са разним недржавним установама.

3.1. Право на приватност и идентитет

Нажалост, ово право није апсолутно признато, него само „у одговарајућим случајевима и у мери у којој је могуће на основу домаћих законских прописа, укључујући ту и поверљиво вођење законских поступака“.¹⁷

Гарантовање права на приватност жртвама ових кривичних дела није у супротности са принципом јавности прокламованим у чл. 10. Универзалне декларације о правима човека, чл. 14. Међународног пакта о грађанским и политичким правима и чл. 6. ст. 1. Европске конвенције. Према тим, у основи сличним одредбама, свако има право на правичну и јавну расправу током одлучивања о кривичној оптужби против њега. Јавност се може искључити с целог или с дела суђења, између осталог, и када то захтева заштита приватног живота странака. Приватност је „зона имунитета која омогућује узмицање, повлачење, зона где свако може да положи оружје и увуче зубе, који су неопходна одбрана на јавном месту; у тој зони осећамо се опуштено, угодно, у „неглижеу“, ослобођени разметљивог оклопа који нам напољу пружа заштиту. Ово је присно место, домаће, тајно. У приватно се утискује оно што нам је најдрагоценије, што припада једино нама, што се не тиче других, што је забрањено разгласити и показивати зато што се превише разликује од изгледа који част захтева да сачувамо на јавном месту.“¹⁸ Крајње упрошћено, приватност представља право појединца, група или институција да сами одреде када, како и у којој мери ће другима саопштавати информације о себи.¹⁹ Право на приватни живот обухвата идентитет, интегритет, интиму, аутономију и сексуалност јединке, као и комуникацију с другима.²⁰

Јавност судских поступака се може обезбедити и посредно, путем средстава јавног информисања. Код ових кривичних дела треба имати у виду да етички кодекси новинара такође прокламују обавезу новинара на поштовање приватности. Тако, по Кодексу новинарске праксе, издавачи, главни уредници и новинари морају да поштују достојанство и приватност

¹⁷ Члан 6. Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију УН протов транснационалног организованог криминала.

¹⁸ Ф. Аријес, Ж. Дибс (прир.), Историја приватног живота 1, Београд, 2000, с. 6-7.

¹⁹ С. Бељански, Право и илузија, Београд, 1999, с. 140.

²⁰ Б. Бановић, Коришћење специјалних средстава за надзор комуникација у преткривичном и кривичном поступку и људска права, Правни живот 9/2001, с. 315.

појединца и да избегавају наметљивост када је у питању лични бол и патња, осим у случају када је то од оштег интереса.²¹ Једна од суштинских обавеза новинара према Минхенској декларацији о правима и обавезама новинара Европске заједнице је да поштује приватност других лица. Обавеза поштовања приватности је нарочито наглашена у вези са кривичним поступцима. Тако се Декларацијом о медијској дистрибуцији информација у вези са кривичним поступцима позивају медији и новинари да поштују достојанство, сигурност и, осим ако информација није од јавног интереса, право на приватност жртава, подносилаца представки, осумњичених, оптужених, лица чија је кривица утврђена, сведока, као и њихових породица, у складу са чл. 8. Европске конвенције. На заштити приватности инсистира и Препорука о медијској дистрибуцији информација у вези са кривичним поступцима.²²

3.2. Право на обавештење о релевантним поступцима

Да би се жртве трговине људима подстакле на пријављивање тих кривичних дела треба им дати тачне информације у вези са релевантним поступцима. Информације им треба давати на језику који разумеју. Механизми за заштиту људских права нису делотворни ако грађани нису обавештени ни о њиховом постојању, ни о њиховом значењу. Иако не треба инсистирати на њиховој сарадњи по сваку цену, жртве трговине људима треба у потпуности информисати о начину вођења поступка, њиховој улози у поступку, као и могућем исходу поступка. Према тачки 52. Европског кодекса полицијске етике, полиција ће, без дискриминације, обезбедити потребну подршку, помоћ и информације жртвама кривичних дела.²³

3.3. Право на правну помоћ у току кривичног поступка

Жртве трговине људима јављају се у кривичном поступку у својству оштећеног или сведока. Без обзира што немају статус окривљеног, њима у принципу треба обезбедити адекватну правну помоћ. Ово је потребно нарочито због тога што су у питању лица која су, као последица свог ропског положаја, и сама ушла у криминалну зону и постоји оправдан страх од кажњавања. Осим тога, та лица редовно спадају у категорију посебно рањивих лица, чији интереси се на други начин тешко могу заштитити. Они треба да обезбеде да правне процедуре у којима учествују жртве тр-

²¹ Усвојен 1981. од стране Међународне федерације новинских издавача, <http://www.cpm.edu.yu/code/navigate.asp?Id=43>, dostupno 13.03.2005.

²² Усвојена од стране Комитета министара 10.07.2003.

²³ Ово право би требало да имају жртве свих кривичних дела (вид. Препоруку о положају жртве у оквиру кривичног права и политике (1985).

говине људима не повреде њихова права, достојанство, физичку и психолошку добробит.²⁴

3.4. Право на физичку безбедност

Заштита приватности и идентитета жртава подразумева и одговарајуће облике процесне и програмске заштите од одмазде и застрашивања од стране трговаца људима или њихових сарадника. Жртве трговине људима морају бити унапред и потпуно обавештене о тешкоћама код заштите идентитета и не би им се смела пружати нетачна и нереална очекивања у вези са способношћу органа за спровођење закона у том смислу.

Начело 16. Препоруке о медијској дистрибуцији информација у вези са кривичним поступцима односи се на заштиту сведока, чији идентитет се не сме откривати, осим ако се сведок није претходно сложио, ако идентификација сведока није од јавног интереса или ако сведочење већ није обављено пред јавношћу. Идентитет сведока се никад не сме открити ако их доводи у животну опасност или представља претњу њиховој сигурности. Програми заштите сведока се морају строго поштовати, посебно у оквиру кривичних поступака који се воде против организованог криминала или поводом злочина почињених у оквиру породице.

3.5. Право на посебан третман рањивих жртава

Овде се ради о категорији рањивих тј. посебно осетљивих жртава и сведока, где спадају, пре свега, жене, старци, деца, физички и душевно болесна лица, као и лица посебно трауматизована с обзиром на природу, начин извршења или последице кривичног дела. Посебна правила о третману таквих лица су мотивисана потребом додатне заштите у циљу спречавања њихове секундарне виктимизације. Препорука о застрашивању сведока и правима одбране (1997) препоручује националним законодавствима посебне мере према рањивим жртвама и сведоцима, као што су могућност саслушања уз помоћ стручних лица, избегавање унакрсног саслушања, саслушање путем видео-конференцијске везе и сл. Према тачки 44. Европског кодекса полицијске етике (2001) припадници полиције поступаће са интегритетом и поштовањем према грађанству и са посебним обзиром према појединцима који припадају посебно осетљивим групама. Полицијске истраге биће обазриве и прилагодљиве посебним потребама лица, као што су деца, малолетници, жене, припадници мањинских група укључујући националне мањине и осетљива лица. (тачка 49 Европског кодекса полицијске етике)

²⁴ Упор. са Препоруком о помоћи жртвама и спречавању виктимизације (1987).

3.6. Право на накнаду штете

Жртве трговине људима треба да буду информисане и о свом праву на накнаду штете коју су претрпеле извршењем кривичног дела. Треба приметити да овде не долази у обзир само материјална, већ и нематеријална штета, која је код ових лица често присутна.

3.7. Мере помоћи

Жртвама трговине људима треба пружити одговарајуће мере помоћи, које могу обухватати: мере физичког, психолошког и социјалног опоравка; одговарајуће становање; пружање савета и информација везаних за њихова законска права на језику које жртве могу да разумеју; лекарску, психолошку и материјалну помоћ; запослење; могућност образовања и обуке. Ове мере могу укључити у одговарајућим случајевима и сарадњу са невладиним организацијама и другим елементима грађанског друштва. Од великог значаја је сигуран и адекватан смештај, који задовољава потребе лица која су била жртве трговине. Такав смештај не сме да зависи од спремности жртава да сведоче у кривичним поступцима. Лица која су била предмет трговине не би смела да се држе у имиграционим центрима, другим установама притвора или кућама за скитнице. Здравствена заштита мора почивати на принципу добровољности. Од жртава се нарочито не сме тражити обавезно тестирање на болести, укључујући HIV/AIDS.²⁵

3.8. Статус жртава у држави примаоцу

Свака држава ће, поред наведеног размотрити усвајање законских или других одговарајућих мера које жртвама дозвољавају да на њеној територији остану привремено или трајно, у одређеним случајевима. При томе ће, свака држава на одговарајући начин имати у виду хуманитарне и факторе самилости.

Жртве неће бити притворене, осуђене или кривично гоњене због нелегалности свог уласка или боравка у земљи транзита или крајњег одређишта, или због умешаности у незакониту активност до мере докле је она директна последица положаја лица које је било предмет трговине.²⁶ Осим тога, државе ће обезбедити да лица која су била предмет трговине буду заштићена од даљег искоришћавања, злостављања, те да имају приступ адекватном физичком и психолошком збрињавању. Таква заштита и збрињавање неће бити условљени сарадњом тргованог лица у судским поступцима. Правна и друга помоћ ће бити одобрена тргованим лицима током

²⁵ Вид. смерницу бр. 5. Препоруке.

²⁶ Вид. чл. 7. Препоруке.

трајања било каквих кривичних, цивилних или других акција против осумњиченог трговца. Државе ће дати заштиту и дозволу за привремени боравак жртвама и сведоцима током судског поступка.

Такође треба обезбедити да жртве трговине људима буду обавештене о свом праву приступа дипломатско-конзуларном представништву своје државе. Особље у конзулатима и амбасадама треба да буде обучено за пружање информација и помоћи таквим лицима. Ово се неће односити на жртве које траже азил.

3.9. Репатријација жртава

Држава потписница Протокола, чији је држављанин жртва трговине људима, или у којој је то лице имало право на стални боравак у време уласка на територију државе потписнице примаоца, омогућиће и прихватиће, уз дужну бригу о безбедности лица, повратак тог лица без непотребног или неоправданог одлагања. Када држава потписница враћа жртву нелегалне трговине људима држави потписници чији је држављанин то лице или у којој је оно имало право на стални боравак у време уласка на територију државе потписнице примаоца, то враћање ће бити, уз дужну бригу о безбедности тог лица и о стању свих врста правних поступака с обзиром на чињеницу да је то лице жртва нелегалне трговине људима, по могућству, добровољно.

На захтев државе потписнице примаоца, држава потписница од које то буде затражено ће без беспотребног или неоправданог одлагања потврдити да ли је лице које је жртва нелегалне трговине људима њен држављанин или да ли је имало право на сталан боравак на њеној територији у време уласка на територију државе потписнице примаоца.

Да би омогућила повратак жртве нелегалне трговине људима, која је без одговарајуће документације, држава потписница чији је држављанин то лице, или у којој је оно имало право на сталан боравак у време уласка на територију државе потписнице примаоца, сложиће се да изда на захтев државе потписнице примаоца сва путна документа или друго овлашћење које може бити потребно да омогући том лицу путовање и поновни улазак на њену територију. Ова одредба не доводи у питање ниједно право које жртвама нелегалне трговине људима даје било који домаћи законски пропис државе потписнице примаоца, као ниједан важећи билатералан или мултилатералан споразум или аранжман који уређује, у целини или делимично, повратак жртвама нелегалне трговине људима.

У сарадњи са невладиним организацијама треба обезбедити да лица која су била жртве трговине а која се врате у земљу порекла, добију помоћ и подршку, неопходну да се обезбеди њихова добробит, социјална реинтеграција и спречи понављање трговине.

3.10. Права деце жртава

Полазна тачка у разматрању положаја деце жртава трговине су одговарајуће одредбе Конвенције УН о правима детета.²⁷ Тако веома значајна одредба чл. 3, по којој су у свим активностима које се тичу деце од примарног значаја интереси детета без обзира на то да ли их спроводе јавне или приватне институције за социјалну заштиту, судови, административни органи или законодавна тела. Према чл. 6. у највећој могућој мери треба обезбедити опстанак и развој детета. Сходно чл. 11. државе чланице предузимају мере за борбу против нелегалног трансфера и невраћања деце из иностранства. Чл. 34. обавезује државе да заштите дете од свих облика сексуалног изабљивања и сексуалне злоупотребе. У том циљу, предузимају се одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мере за спречавање навођења или присиљавања детета да учествује у незаконитим сексуалним активностима; експлоататорског коришћења деце у проституцији или другим незаконитим сексуалним радњама; експлоататорског коришћења деце у порнографским представама и часописима. Најзад, према чл. 35. државе чланице предузимају све одговарајуће националне, билатералне и мултилатералне мере за спречавање насилног одвођења, продаје или трговине децом у било ком циљу и у било ком облику.

Факултативни протокол о продаји деце, дејој проституцији и дејој порнографији,²⁸ уз Конвенцију о правима детета садржи следеће заштитне одредбе:

1) Признавање рањивости деце жртава.

Ово се подразумева у свим фазама кривичног поступка, као и прилагођавање поступка ради признавања њихових посебних потреба, нарочито у својству сведока.

2) Обавештавање деце жртава о њиховим правима, њиховој улози и обиму, временском распореду и напредовању и исходу поступка.

3) Допуштање да се размотре гледишта, потребе и преокупације деце жртава, у поступку у ком су погођени њихови лични интереси, на начин који је у складу са правилима националног процесног права.

4) Обезбеђивање одговарајућих услуга подршке деце жртвама током читавог правног поступка.

5) Заштита, кад је то одговарајуће, приватности и идентитета деце жртава и предузимањем мера у складу са националним правом како би се избегло неподесно ширење информација које би могле довести до идентификовања деце жртава.

²⁷ Конвенција је усвојена 20.11.1989, ступила на снагу 02.09.1990, Југославија је ратификовала (Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори бр. 15/1990).

²⁸ Југославија га ратификовала (Сл. лист СРЈ – Међународни уговори 7/2002).

6) Обезбеђивање, у одговарајућим случајевима безбедности деце жртава, као и њихових породица и сведока који сведоче са њихове стране, од застрашивања и одмазде.

7) Избегавање непотребног одлагања разматрања случајева и извршавања налога или одлука о давању обештећења деци жртвама.

8) Неизвесност у погледу стварног узраста жртве неће спречавати покретање кривичне истраге.

9) Систем кривичног правосуђа ће се првенствено руководити најбољим интересом детета.

10) Усвајање мера заштите безбедности и интегритета лица и организација укључених у спречавање и заштиту и рехабилитацију жртава таквих дела

При свему наведеном, ниједна одредба неће се тумачити тако да утиче или да није у складу са правима оптуженог на правично и непристрасно суђење.

4. СМЕРНИЦЕ ЗА ИЗГРАДЊУ НАЦИОНАЛНИХ ЗАКОНА И ПРОГРАМА

Недостатак посебног или адекватног законодавства о трговини људима је идентификован као једна од највећих препрека сузбијању тих кривичних дела. Оквирне тачке за национална законодавства у овој области дате су у једном броју међународних докумената.

4.1. Сарадња државе, међувладиних и невладиних организација

Према једној од препорука, државе, међувладине и невладине организације треба да размотре неколико битних смерница.²⁹ Националне институције људских права и релевантни сектори цивилног друштва треба да се консултују са судским и законодавним телима приликом израде, усвајања, спровођења и прегледа легислативе, програма и политика против трговине људима. Такође треба сачинити национални план акције против трговине људима и то искористити за изградњу веза и партнерства између владиних институција и сектора цивилног друштва укључених у борбу против трговине људима и за помоћ особама са којима се трговало. Нарочито треба обезбедити да се питање дискриминације по основу пола систематски потенцира при предлагању мера против трговине људима, како би се осигурало да такве мере немају дискриминаторни карактер. Такође треба заштитити право на слободу кретања свих лица и обезбедити да мере против

²⁹ Вид. смерницу бр. 1 тачке 1 – 10. Препоруке Високог комесаријата УН.

трговине људима не нарушавају ово право. Закони, програми, политике и интервенције против трговине људима не треба да утичу на права свих лица, укључујући лица која су била предмет трговине да траже и уживају азил од кривичног гоњења према међународним прописима о избеглицама, посебно кроз успешну примену принципа невраћања натраг. Треба успоставити механизме контроле утицаја људских права на законе, програме, политику и интервенције против трговине људима. По могућности, такву улогу поверити независним националним институцијама људских права, ако оне постоје. Невладине организације, које раде са лицима са којима се трговало, треба охрабривати да учествују у контроли и оцени утицаја људских права на мере против трговине људима. Детаљне информације о предузетим мерама давати у периодичним извештајима надлежним телима за људска права УН. Треба обезбедити да билатерални, регионални и међународни уговори о сарадњи и други закони и политике које се односе на трговину људима, не утичу на права, обавезе и одговорности државе према међународном праву, укључујући прописе о људским правима, хуманитарне прописе и прописе о избеглицама. УН треба да понуде техничку и финансијску помоћ државама и релевантним секторима цивилног друштва у развијању стратегије против трговине људима на принципима људских права.

4.2. Идентификовање жртава трговине и трговаца људима³⁰

На теоријском и на практичном плану јавља се потреба разграничења трговине људима од других сличних појава као што су кријумчарење, добровољна проституција, просјачење и слично. Основни критеријум разграничења трговине људима од кријумчарења имиграната је присуство силе, принуде или преваре у циљу експлоатације. Тај моменат некад може бити очигледан, а некад се тешко доказује. Пропуштање да се тачно идентификују жртве трговине људима, вероватно ће бити узрок даљег кршења њихових људских права. Због тога су државе обавезне да учине могућим такво идентификовање и да га спроводе. Државе су такође обавезне да идентификују трговце људима.

Израда смерница за одговарајуће државне службенике (полиција, гранична служба, служба за имиграцију и друге службе укључене у откривање, притвор, прихват и процесуирање нерегуларних миграната), могла би омогућити брзу и тачну идентификацију лица која су предмет трговине. У склопу тога требало би обезбедити и адекватан тренинг одговарајућим лицима за идентификовање жртава трговине.

Такође, треба обезбедити сарадњу између државних служби и невладиних организација да би се омогућило идентификовање и типови помоћи

³⁰ Смерница бр. 2. Препоруке.

жртвама. Пронаћи начин да се мигранти и потенцијални мигранти упозоре на могуће опасности и последице трговине и добију информације на основу којих могу тражити евентуалну помоћ.

Обезбедити да лица која су била предмет трговине не буду кажњена за повреде имиграционих закона и за активност у коју су укључена, као последицу њиховог положаја. Она такође, не треба да буду лишена слободе или задржана у притвору. Обезбедити процедуре за пријем и разматрање захтева за азил, како лица којима се трговало, тако и кријумчарених лица, тако да се увек поштује принцип невраћања.

4.3. Истраживање, анализа, оцена и ширење информација³¹

Успешне и реалне стратегије против трговине људима морају да буду засноване на тачним и актуелним информацијама, искуствима и анализи. Медији имају важну улогу у подизању свести јавности о феномену трговине људима, дајући тачне информације у складу са професионалним етичким стандардима.

Треба радити на усвајању и коришћењу међународно усвојених дефиниција трговине људима садржаних у Протоколу из Палерма. Треба обезбедити стандардизовано прикупљање података о трговини људима. Подржавати и подстицати истраживања о трговини људима. Истраживачке методологије и технике треба да буду највишег квалитета и да спрече додатну трауматизацију. Процењивати стварне учинке закона у односу на његову сврху. Препознавање централне улоге невладиних организација у побољшању спровођења закона о трговини људима.

4.4. Адекватан одговор органа који спроводе закон³²

Иако трговина људима расте у свим деловима света, само мали број трговаца је процесуиран. Ефикаснија примена закона би обесхрабрила трговце и тако директно утицала на потребу за трговином. Ефикасно сузбијање трговине људима зависи добрим делом и од сарадње лица која су била предмет трговине или других сведока. У великом броју случајева таква спремност не постоји због недостатка поверења у полицију и судски систем или због недостатка ефикасних заштитних механизма. Овај проблем се компликује када су државни службеници саучесници у трговини људима. У таквим случајевима треба предузети јаке мере истраге. Осим тога, треба обезбедити да операције „ослобађања“ не повређују додатно права и дигнитет лица која су била предмет трговине.

³¹ Смерница бр. 3 Препоруке.

³² Смерница бр. 5 Препоруке.

Особље државних органа за гоњење трговине људима треба адекватно обучити и посебно сензибилисати за жртве трговине, нарочито жене и децу. Жртве треба подстицати на пријављивање трговине људима а у обуку се могу укључити и невладине организације. Особље које спроводи закон треба снабдети адекватним истражним овлашћењима и техником, која би омогућила ефикасно кривично гоњење. Држава треба да помогне развој проактивних истражних процедура које избегавају превелико ослањање на сведочење жртве.

Треба оспособити и професионализовати посебне јединице против трговине људима и захтевати да у фокусу борбе против трговине људима буду пре свега трговци, а не лица која су била предмет трговине. Жртве трговине људима не треба да ризикују прекршајну одговорност, као последицу њиховог положаја.

*Snežana Brkić, PH. D, Associate Professeur
Novi Sad, Faculty of Law*

PROTECTION AND SUPPORT OF VICTIMS
OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS IN LIGHT
OF INTERNATIONAL LAW STANDARDS

Abstract

The purpose of the present paper is to contribute to the elaboration of a concept for the protection of victim-witnesses of trafficking in human beings. Following a brief introduction, the paper will present some former and some current international law standards of trafficking in human beings. Essence of this paper are measures of victim protection and support which are the priority in fight with this form of transnational organised crime.